ارز تک‌نرخی؛ سیاست جدید اقتصادی دولت

سال‌هاست چندنرخی ارز، رانت و فساد را در اقتصاد ایران پررنگ کرده است. آیا سیاست تک‌نرخی می‌تواند این معضل را ریشه‌کن و به ثبات اقتصادی کمک کند؟

رامین بیات
روزنامه نگار

مدت‌ها بود کارشناسان و فعالان اقتصادی خواستار یکسان‌سازی نرخ ارز در ایران بودند. حالا دولت چهاردهم با اقداماتی جدی، گامی بلند در این مسیر برداشته است. حذف ارز ترجیحی کالاهای اساسی و ادغام تالارهای مبادله ارز، دو اقدام کلیدی دولت برای تک‌نرخی کردن ارز به شمار می‌روند. این اقدام در حالی صورت می‌گیرد که اقتصاد ایران سال‌هاست با پدیده چندنرخی ارز دست‌وپنجه نرم می‌کند. اختلاف فاحش نرخ ارز دولتی و بازار آزاد، گاهی اوقات به چندنرخ برای مصارف مختلف می‌رسید. این وضعیت، در سایه تحریم‌ها و کمبود ارز، به سیاست‌های ناکارآمد دولت‌های گذشته دامن زده و پیامدهای ناخوشایندی مانند رانت، عدم شفافیت و بی‌ثباتی اقتصادی را به همراه داشته است. تک‌نرخی کردن ارز، به عنوان یک اصلاح ساختاری اساسی، قرار است این معضل را برطرف کند و بارقه‌های امید را در اقتصاد ایران روشن سازد. آیا دولت موفق به عملی کردن این وعده خواهد شد؟ این سؤالی است که در روزهای آینده پاسخ آن مشخص خواهد شد. تک‌نرخی کردن ارز را به عنوان یک اصلاح ساختاری اساسی، قرار است این معضل را برطرف کند و بارقه‌های امید را در اقتصاد ایران روشن سازد. آیا دولت موفق به عملی کردن این وعده خواهد شد؟ این سؤالی است که در روزهای آینده پاسخ آن مشخص خواهد شد.

ریشه‌های تاریخی

در این زمینه محمدرضا بهرامن، رئیس خانه معدن ایران، با اشاره به اینکه نظام چندنرخی ارز به دلایل تاریخی و ساختاری در ایران شکل گرفته است، می‌گوید: «پس از شوک‌های ارزی و تحریم‌ها، دولت برای کنترل قیمت‌ها و تأمین کالاهای اساسی، نرخ رسمی ارز را به‌صورت مصنوعی پایین نگه داشته و برای مصارف مختلف (کالاهای اساسی، دارو، سایر کالاها) نرخ‌های متفاوتی تعیین کرده است.» او می‌افزاید: «نمونه بارز آن تصمیم فروردین ۱۳۹۷ برای تعیین نرخ ۴۲۰۰ تومان به ازای هر دلار بود که با هدف یکسان‌سازی و مهار التهاب اتخاذ شد، اما این سیاست در عمل به یکی از پرهزینه‌ترین تجربیات ارزی کشور بدل شد.»

نایب رئیس اتاق ایران اضافه کرد: «اختلاف شدید بین نرخ ۴۲۰۰ تومانی و نرخ بازار آزاد، رانت عظیمی ایجاد کرد که منجر به سوءاستفاده گسترده، فساد اداری در تخصیص ارز و حتی بازداشت برخی مدیران شد. این تجربه نشان داد تک‌نرخی کردن ارز در شرایط نامناسب می‌تواند نتیجه معکوس دهد و خود به بی‌ثباتی بیشتر بینجامد.»

بهرامن با اشاره به اینکه اگر ایران قصد دارد به سوی توسعه‌یافتگی اقتصادی حرکت کند، داشتن یک نظام ارزی کارآمد و پایدار از الزامات اساسی است، ادامه داد: «تقریباً هیچ اقتصاد پیشرفته‌ای را نمی‌توان یافت که دارای چند نرخ برای ارز واحد خود باشد، بالعکس، شفافیت و یکپارچگی بازار ارز از ویژگی‌های اقتصادهای توسعه‌یافته است. بر این اساس، استراتژی صحیح برای ایران، تک‌نرخی کردن ارز در چارچوب یک برنامه اصلاحات جامع اقتصادی است. این اصلاحات باید بر پایه آخرین یافته‌های علمی اقتصاد و تجارب موفق جهانی طراحی و توصیه‌های اقتصاددانان برجسته در آن لحاظ شود.»

این کارشناس اقتصادی با تأکید بر اینکه اتخاذ سیاست تک‌نرخی کردن ارز در ایران یک ضرورت گریزناپذیر و برای اصلاح ساختار اقتصادی کشور برای توسعه اجتناب‌ناپذیر بوده، اظهار داشت: «متأسفانه پشتیبانی دولت‌های گذشته از نظام ارز چندنرخی جزء ائتلاف منابع، تشدید تورم، رانت‌پروری و آسیب به تولید ملی حاصلی در کشور نداشته، در نقطه مقابل، تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که هرچند گذار به رژیم تک‌نرخی با دشواری‌ها و هزینه‌های کوتاه‌مدت همراه است، اما در بلندمدت منافعی چون مهار تورم، بهبود تراز تجارت، حذف فساد و رونق سرمایه‌گذاری را به ارمغان می‌آورد.» او افزود: «ایران اکنون در آستانه یک تصمیم تاریخی قرار دارد، نشانه‌های مثبتی از عزم سیاستگذار برای پایان دادن به ارز چندنرخی دیده می‌شود و این اصلاح بزرگ در راه است».

نایب رئیس اتاق ایران خاطرنشان کرد: «برای کامیابی در این مسیر، باید از تجارب موفق و ناموفق دیگران درس گرفت و با چشمانی باز گام برداشت. اتخاذ رویکرد تدریجی همراه با برنامه‌ریزی دقیق و ملاحظات اجتماعی، حفظ انضباط پولی و مالی شدید ایجاد شفافیت و مبارزه با شبکه‌های رانت و در یک کلام اجرای همزمان اصلاحات ساختاری، کلید موفقیت تک‌نرخی شدن ارز است.»

به گفته او، استراتژی ارز تک‌نرخی یک گام اصلاحی شجاعانه و ضروری برای ایران است که موفقیت آن مستلزم دانش، تدبیر و پشتکار در اجرای درست است. اقتصاد ایران با اجرای این جراحی و تحمل دوره نقاهت می‌تواند از بیماری مزمن تورم و عدم‌تعادل رهایی یابد و مسیر تازه‌ای به سوی ثبات و توسعه پایدار بگشاید.

تجربه دولت هفتم

مهدی پازوکی کارشناس اقتصادی نیز با اشاره به اینکه ما تجربه یکسان‌سازی ارز در برنامه سوم توسعه، در دولت هفتم و هشتم وجود داشت، گفت: «در آن دوره یکسان سازی نرخ ارز زمانی رخ داد که قیمت نفت بسیار پایین بود، اما همین سیاست‌های درست در زمینه ارز سبب شد تا وقتی دولت تحویل کابینه نهم شد، فقط در حساب ذخیره ارزی ۱۰ میلیارد دلار پول نقد موجود باشد.»

او افزود: «اجرای این سیاست در آن زمان سبب شد تا نرخ ارز در بازار آزاد حتی اندکی کمتر از نرخ بانک مرکزی باشد و همین رویکرد باعث شد فساد ناشی از تعدد نرخ‌ها کاهش یابد. مشکل اصلی در اقتصاد این است که هرجا چند نرخ وجود داشته باشد، رانت ایجاد می‌شود و افراد با دسترسی ویژه می‌توانند یک‌شبه ثروتمند شوند.»

پازوکی اضافه کرد: «نمونه این رانت، تخصیص ارز ترجیحی ۲۸۵۰۰ تومانی بود که دولت میلیاردها دلار به آن اختصاص می‌داد، اما کالا با نرخ ارز آزاد به دست مردم می‌رسید؛ بنابراین اگر یکسان‌سازی درست اجرا شود، به نفع اقشار ضعیف خواهد بود.»

این استاد اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی با اشاره به اینکه دولت امسال حدود ۸ میلیارد دلار برای واردات نهاده‌های دامی هزینه کرد، اما قیمت گوشت و لبنیات همچنان بالا رفت، بیان کرد: «این نشان می‌دهد سیاست‌های بازرگانی باید اصلاح شود. یکی از مشکلات دولت‌های گذشته انحلال وزارت بازرگانی بود. ما نیاز به نهادی داریم که بتواند تعادل در واردات و بازار کالا ایجاد کند. اگر این نهاد وجود نداشته باشد، حذف ارز ترجیحی به تنهایی نمی‌تواند موفق باشد.»

افزایش توان صادراتی

حمیدرضا صالحی رئیس هیأت مدیره فدراسیون صادرات انرژی و صنایع وابسته ایران نیز با اشاره به ضرورت تک‌نرخی شدن ارز، گفت: «تجربه چندنرخی بودن ارز به‌روشنی نشان داده که این سیاست زمینه‌ساز فساد، رانت، امضاهای طلایی و سوءاستفاده‌های گسترده بوده و در نهایت منجر به هدررفت بخش قابل توجهی از درآمدهای ارزی کشور شد.»

او افزود: «این وضعیت در سال‌های گذشته آثار منفی جدی بر صادرات، توسعه اقتصادی و سرمایه‌گذاری گذاشته و باعث شده صادرات غیرنفتی، برخلاف انتظار، رشد متناسبی نداشته باشد؛ آن‌هم در شرایطی که ارزش پول ملی کاهش یافته و باید مزیت صادراتی کشور افزایش می‌یافت.» به گفته صالحی، با وجود برخی افزایش‌های مقطعی در صادرات، این رشد به مراتب کمتر از ظرفیت‌های موجود بود. این درحالی است که تک‌نرخی شدن ارز می‌تواند در ادامه، تمرکز سیاست‌گذاری را بر تولید، توسعه صادرات غیرنفتی و افزایش رقابت‌پذیری بنگاه‌ها قرار دهد و فضای مثبتی برای بازگشت فعالان اقتصادی که به‌دلیل غیرجذاب بودن صادرات از این حوزه خارج شده بودند، ایجاد کند.

رئیس هیأت مدیره فدراسیون صادرات انرژی و صنایع وابسته ایران اضافه کرد: «یکی از پیامدهای مثبت تک‌نرخی شدن ارز، کاهش مفاسدی است که در سال‌های اخیر در حوزه مواد اولیه، بیش‌اظهاری، کم‌فروشی و سوءاستفاده از اختلاف نرخ ارز شکل گرفته بود؛ مفاسدی که علاوه بر آسیب به تولید، خسارت‌های قابل توجهی به منابع ملی وارد کرد.»

صالحی بیان کرد: «تک‌نرخی شدن ارز می‌تواند با افزایش صادرات، درآمدهای ارزی کشور را تقویت کند و در نهایت به بهبود ارزش پول ملی منجر شود. البته تحقق این هدف نیازمند یک برنامه‌ریزی چندساله و عبور تدریجی و حساب‌شده از وضعیت فعلی به شرایط باثبات‌تر اقتصادی است.»

> ارز تک‌نرخی فرصتی برای افزایش صادرات غیرنفتی و تقویت درآمدهاست اما نیازمند ایجاد یک فضای کسب و کار عادلانه و رقابتی است

تک‌نرخی‌شدن ارز؛ امیدی برای تثبیت بازار

با ایجاد ثبات در بازار ارز و تقویت ارزش ریال، زمینه برای ارزآوری و حمایت از تولیدکنندگان داخلی فراهم می‌شود

از پانزدهم دی ماه، وعده دولت برای تک نرخی شدن ارز عملیاتی شد و مدتی از ادغام تالارهای اول و دوم ارزی می‌گذرد؛ اقدامی که نه فقط عرضه ارز از سوی صادرکنندگان را شدت بخشیده، بلکه نرخ‌ها را نیز تعدیل کرده است.

یک مطالبه قدیمی

تک نرخی شدن ارز، مطالبه چندین ساله فعالان اقتصادی و تولیدکنندگان بود که هر بار به دلایلی اجرایی نمی‌شد، اما این بار نه‌تنها ارز چند نرخی از نظام تأمین ارزی برچیده شده، بلکه ارز ترجیحی نیز حذف شده است، زیرا به باور کارشناسان وجود ارز به نام‌های مختلفی چون ترجیحی، نیمایی، مبادله‌ای، تالار دوم و .... سبب شده بود تا برخی از شکاف قیمتی موجود بهره ببرند. معضلی که حتی با نظارت‌های سختگیرانه هم قابل رسیدگی نبود. بیش‌اظهاری واردات، کم‌اظهاری در صادرات و رواج کارت‌های بازرگانی یک‌بار مصرف و اجاره‌ای سبب شده بود تا ارز حاصل از صادرات به کشور باز نگردد و منجر به بی‌ثباتی در اقتصاد و محدودیت در منابع ارزی کشور شود که این امر بی‌ثباتی را در بازارهای اقتصادی کشور نیز ایجاد می‌کرد. در این رابطه، فرشید شکرخدایی، رئیس کمیسیون سرمایه‌گذاری و تأمین مالی اتاق بازرگانی ایران، می‌گوید: «تک نرخی شدن ارز در کوتاه مدت شفافیت و در بلندمدت رقابت در بازار را به دنبال خواهد داشت.»

او افزود: «وقتی قیمت ارز چندنرخی باشد، کالا در بازار به بالاترین قیمت ارز فروخته می‌شود. هر قدر هم که کنترل و نظارت صورت گیرد، اما باز امکان سوءاستفاده در بازار وجود دارد؛ چرا که حجم زیادی متقاضی وجود دارد.»

درخواست فعالان اقتصادی

رئیس کمیسیون سرمایه‌گذاری و تأمین مالی اتاق ایران با بیان اینکه تصمیم رئیس جمهور در تحقق ارز تک نرخی درخواست فعالان اقتصادی بود، گفت: «با این اقدام ریشه فساد خشکانده می‌شود و انگیزه را برای خروج کالای ارزان‌قیمت و قاچاق کم خواهد کرد.»

او تأکید کرد: «به خاطر ارزهای چند نرخی و ارزان بودن ریال، کالاهای ایرانی توسط پاکستانی‌ها و عراقی‌ها از کشور خارج می‌شود و یارانه جریان معکوس به خود گرفته که به نفع اقتصاد ما نیست.»

شکرخدایی تاکید کرد: «برای رسیدن به نقطه تعادل باید در مرحله نخست چالش‌های حوزه صادرات برداشته شود تا با تک نرخی شدن ارز و تقویت ارزش ریال، ارزآوری به کشور را شاهد باشیم.»

همچنین در این باره، رئیس کمیسیون صنعت اتاق بازرگانی ایران با بیان اینکه یکی از علل شکل‌گیری تقاضای بازار ارز کاذب به خاطر ارز چند نرخی بود تا از شکاف بین مرکز مبادله و بازار سود ببرند، گفت: «شکاف بین نرخ بازار ارز و مبادله‌ای برای کسب سود و تقاضای سرمایه‌ای مردم به خاطر بی‌ثباتی‌های ارز از جمله دلایل نوسان نرخ ارز بخصوص در ماه‌های اخیر به شمار می‌رود.»

یادداشت
OPINION

حسین پیرمؤذن
نایب‌رئیس اتاق ایران

۳ پیشنهاد برای ارز تک نرخی

تک‌نرخی کردن ارز یکی از قدیمی‌ترین مطالبات اقتصاددانان و از مهم‌ترین اصلاحات ساختاری در اقتصاد ایران قلمداد می‌شود. در چنین وضعیتی باید توجه داشت هرگونه اقدام در این راستا ضروریست با در نظر گرفتن آثار تورمی و معیشتی آن انجام گیرد؛ به‌ویژه حمایت از دهک‌های پایین جامعه که در معرض آسیب‌های ناشی از افزایش قیمت کالاهای اساسی و خدمات بعد از تک‌نرخی شدن ارز هستند. در رابطه با اثرات این موضوع نیز باید متذکر شد مبارزه با رانت و فساد اولین اثر مثبتی است که ارز تک‌نرخی برای اقتصاد به همراه دارد. در این زمینه، اختلاف بین نرخ رسمی ارز و نرخ بازار آزاد، زمینه‌ساز رانت‌های کلان و تخصیص ناعادلانه منابع ارزی به گروه‌هایی می‌شود؛ پدیده‌ای که در طول سالیان گذشته به خوبی لمس شده است. رسیدن به شفافیت اقتصادی نیز دومین اثر مثبت محسوب می‌شود. وجود یک نرخ واقعی و واحد به شفاف‌سازی قیمت‌ها و هزینه‌های تولید کمک می‌کند و مانع پنهان‌کاری و حساب‌سازی شرکت‌ها می‌شود. همچنین تقویت رقابت‌پذیری و سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور که در آن ارز با یک نرخ مشخص عرضه می‌شود، نیز از دیگر تأثیرات این موضوع به شمار می‌رود. در مقابل، نوسانات ارزی چندگانه موجب ریسک بالا در سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی شده است. در حالی که نرخ واحد، افق روشنی برای برنامه‌ریزی ایجاد می‌کند، در همین ارتباط باید به کاهش هزینه‌های دولت نیز اشاره کرد. تخصیص ارز یارانه‌ای فشار مضاعفی بر منابع ارزی کشور وارد می‌کند و در بسیاری موارد به جای مصرف‌کننده نهایی، واسطه‌ها از این یارانه بهره‌مند می‌شوند. این درحالیست که تک نرخی کردن ارز نیز با چالش‌هایی نیز روبه‌رو است. یکی از این مشکلات، تورم ناشی از این موضوع خواهد بود. تجربه حذف ارز ترجیحی در سال‌های گذشته نشان داد این اقدام منجر به جهش قیمتی در برخی کالاهای اساسی می‌شود. افزایش تورم نقطه‌به‌نقطه، به‌ویژه برای دهک‌های پایین، فشار روانی و معیشتی به‌دنبال دارد. از طرفی، برای اجرای موفق سیاست تک‌نرخی شدن ارز می‌توان پیشنهاداتی را ارائه داد، در وهله اول دولت باید برای ثبات اقتصادی و مهار تورم، برنامه‌ریزی کند. شرط اول برای اجرای این سیاست، مهار تورم و تثبیت نرخ ارز است. مادامی که انتظارات تورمی بالا باشد، نرخ واحد کارایی نخواهد داشت. در وهله دوم نیز تأمین ذخایر ارزی قابل اتکا نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است، بانک مرکزی باید توان مداخله مؤثر در بازار ارز برای مدیریت نوسانات را داشته باشد. از سوی دیگر، باید حذف تدریجی و برنامه‌ریزی‌شده ارز ترجیحی را در برنامه قرار داد. در وهله سوم، یکسان‌سازی نرخ ارز باید مرحله‌ای و همراه با پیش‌آگاهی باشد. علاوه بر این، نوسانات نرخ ارز، رکود تورمی و کمبود نقدینگی، چالش‌های کلیدی تولیدکنندگان هستند. کاهش تقاضای داخلی و قدرت خرید مردم، حجم تولید و فروش را تحت تأثیر مستقیم قرار خواهد داد.